

YÛSUFEFENDİZÂDE

neminde Ayasofya Camii içindeki kütüphaneye tefsir müderrisi tayin edildi. Sarây-ı Hümâyün Kütüphanesi'ne hâfiz-kütüb tayin edildi ve ölünceye kadar bu görevde kaldı. Şeyhülislâm Seyyid Murtaza Efendi'nin "imtihân-ı sâni"lerinde reisül-mümeyyiz olan Yûsufefendizâde (*Râmiz ve Âdâb-ı Zurâfâsı*, s. 82) aynı zamanda katar şeyhiydi ve yıllarca Fâtih Camii'nde vâizlik yaptı (*Sicill-i Osmânî*, III, 378). Bazı mübarek gecelerde I. Mahmud'un huzurunda vaazlar verdi. Hac görevi dışında İstanbul'dan hiç ayrılmadı. Hac yolculuğu sırasında görüştüğü birçok âlime kıraat ve hadis icâzeti veren Yûsufefendizâde 26 Zilhicce 1167'de (14 Ekim 1754) 101 yaşında İstanbul'da vefat etti. Cenaze namazı Fâtih Camii'nde kılındıktan sonra Topkapı civarında bulunan babası ve dedesinin kabirleri yanına defnedildi. Abdülhalim isminde bir oğlunun olduğu bilinmekte (Tobay, s. 70), 1217'de (1802-1803) vefat eden Yûsufefendizâde Ahmed Efendi de onun soyundan gelmektedir (*Sicill-i Osmânî*, III, 379). Müstakimzâde'ye göre dilinde hafif tutukluk bulunan (*Tuhfe*, s. 282) ve özellikle kıraat, tefsir, hadis ilimlerinde meşhur olan Yûsufefendizâde sülûs ve nesih hatlarında iyi bir hattat, Arapça, Farsça ve Türkçe nesir ve nazımda önde gelen isimlerdendi. Bazı şiirleri Râmiz'in *Âdâb-ı Zurfâsı*'nda yer almaktadır.

Eserleri. 1. *Necâhu'l-kârî li-Şahîhi'l-Buhârî*. Sarayda *Şahîh-i Buhârî* okutmakla görevlendirildiği zaman telifine başladığı, Aynî'nin *Umdetü'l-kârî* ve İbn Hacer el-Askalânî'nin *Fethu'l-bârî*'si esas alınarak yazılmış otuz ciltlik bir şerhtir. Telifi kırk yıl süren eser 21 Rebülülâhîr 1163'te (30 Mart 1750) tamamlanmış ve I. Mahmud'a takdim edilmiştir. Müellif, Sarây-ı Hümâyün Kütüphanesi'nde yıllarca okuttuğu eserin kendi hattıyla olan nüshasını Fâtih Camii Kütüphanesi'ne vakfetmiştir. Ömer Nasuhi Bilmen'in, "Şimdiye kadar (1974) tabedilmemiş olması teessüfe şayandır" dediği eser (*Büyük Tefsir Tarihi*, II, 720) hâlâ yazma halindedir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 844-873 [müellif hattı], Ayasofya, nr. 685 [müellif hattı], Hasan Hüsnü Paşa, nr. 229, Hacı Mahmud Efendi, nr. 456/1, 456/2, Hamidiye, nr. 267-275, 279-284, Serez, nr. 467-487, Yahyâ Tevfik, nr. 55-64; Beyazıt Devlet Ktp., Velîyyüddin Efendi, nr. 627-628, 630-632; Nuruosmaniye Ktp., nr. 894-922, 923-932; TSMK, III, Ahmed, nr. 384; Halil Hamîd Paşa Ktp., nr. 1667). 2. *İnâyetü'l-meliki'l-mün'im li-şerhi Şahîhi Müslim*. 14 Cemâziyelâhîr

1163'te (21 Mayıs 1750) yazılmaya başlanan eser müellifin vefatı üzerine yarım kalmıştır (Nuruosmaniye Ktp., nr. 1042-1043; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 381-382, Hamidiye, nr. 343-345, Lâleli, nr. 560-561; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 205; TSMK, Medine, nr. 245-246; Vahîd Paşa Ktp., nr. 1068). 3. *el-İ'tilâf fi vücûhi'l-ihtilâf*. Kıraat-ı aşereye dair bir eserdir (İstanbul 1290, 1298, 1311, 1312; Kahire 1344/1925). 4. *Tuhfetü't-talebe fi beyâni meddâti tarîki't-Tayyibe* (*Risâle fi beyâni merâtibi'l-med fi kırâ'âtî'l-e'immeti'l-âşere*). Eserde on kıraat imamının medle ilgili rivayetleri ayrı ayrı ele alınmıştır (İstanbul 1290, 1342). Müellifin *Risâletü'l-meddât* adlı bir çalışması daha vardır (nşr. İbrâhim Muhammed Cermî, Amman 1420/2000). 5. *Risâle fi hükmi (reddi)'l-kırâ'e bi'l-kırâ'âtî's-şevâz*. Yûsufefendizâde, kendi döneminde şâz kıraatlerin Kur'an'ın birer parçasıymış gibi yaygın biçimde okutulmasına karşı bu risâleyi kaleme almıştır (bk. bibl.). 6. *Risâletü'r-reddiyye fi'd-dâd*. Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin *Risâle fi keyfiyyeti edâ'i'd-dâd* adlı eserine (*DİA*, XXXV, 369) reddiyedir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 68, 5328; Hamidiye, nr. 1261). Eser, bazı kaynaklarda (*Risâle fi hükmi'l-kırâ'e*, neşredenin girişi, s. 14) müellifin *Risâle fi harri'd-dâdi's-şahîha'sı* ile (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 68, 5328, Hamidiye, nr. 1261, İbrâhim Efendi, nr. 32, İzmir, nr. 788; İzmir Millî Ktp., nr. 966; MÜ İlahiyat Fakültesi Ktp., Üsküdarlı, nr. 64) aynı eser gibi gösterilmişse de bunlar farklı risâlelerdir. 7. *Hâşiye 'alâ Envârî't-tenzil ve esrârî't-te'vil*. Beyzâvî tefsirinden Bakara sûresinin ilk on âyetinin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Servî, nr. 22). 8. *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'l-Hayâlî*. Teftâzânî'nin *Şerhu'l-'Akâ'idî'n-Nesefiyye'si* üzerine Hayâlî tarafından yapılan hâşiyenin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 188, Fâtih, nr. 2970; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 591). 9. *Hâşiye 'alâ Şerhi Hidâyeti'l-hikme ma'a havâşî'l-Lârî*. Esîrüddin el-Ebherî'nin *Hidâyetü'l-hikme'si* için Kâdî Mîr Meybüdü'nin kaleme aldığı şerhe Muslihuddin el-Lârî tarafından yazılan hâşiyenin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Giresun, nr. 70, 3542). Müellifin ayrıca *Risâle fi tahkîki ba'zi vücûhi'l-kırâ'âtî'l-mezkûre fi's-Şâtibiyye* (Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 4-5), *el-Mî'râciyye* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 22), *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Ebi'l-Fethi'l-Şerhi'l-Hanefî 'alâ Âdâbi'l-'Adudiyye* (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1257; Hasan Hüsnü Paşa, nr.

1476; Lâleli, nr. 2947) ve *Hâşiye alâ Hâşiyeti Kıraat Dâvûd* (Köprülü Ktp., Mehmed Âsım Bey, nr. 290-291) gibi eserleri vardır. Ahmet Tobay, Yûsufefendizâde'nin hadisçiliğine dair bir doktora tezi hazırlamıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Yûsufefendizâde, *Risâle fi hükmi'l-kırâ'e bi'l-kırâ'âtî's-şevâz* (nşr. Ömer Yûsuf Abdülganî Hamdân – Tağrîd Muhammed Abdurrahman Hamdân), Amman 1425/2004, neşredenlerin girişi, s. 5-32; a.mlf., *Risâletü'l-meddât* (nşr. İbrâhim Muhammed el-Cürmî), Amman 1420/2000, neşredenin girişi, s. 5-15; *Râmiz ve Âdâb-ı Zurâfâ'sı: İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük* (haz. Sadık Erdem), Ankara 1994, s. 81-82; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 281-282; Bursalı Mehmed Tâhir, *Ulemâ-yı Osmâniyye'den Altı Zâtın Terceme-i Hâli*, İstanbul 1321, s. 30-34; *Osmanlı Müellifleri*, I, 364-366, 471; İsmet, *Tekmiletü's-Şekâik*, s. 63, 251-257; *Sicill-i Osmânî*, III, 378-379; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1974, II, 719-720; Ahmet Tobay, *Yûsufefendizâde Abdullah Hilmi ve Hadis Şerhçiliğindeki Yeri* (doktora tezi, 1991), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 31, 37, 40, 46, 70, 89, 100; Tahsin Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", *DİA*, XXXV, 369.

HALİT ÖZKAN

YÛSUFİ

(اليوسفي)

İmâdüddin Musâ b. Muhammed
b. Yahyâ el-Yûsufî el-Misrî
(ö. 759/1358)

Memlük kumandanı,
tarihçi.

676 (1277) yılında Kahire'de doğdu. İbnü's-Şeyh Yahyâ olarak da tanınır. Ordu'da "mukaddemül-halkatî'l-mansûre" unvanıyla görev yaptı. İlk defa, Memlükler'in Moğollar karşısında yenildiği Vâdilhâzindâr savaşına katıldı (699/1300). 725'te (1325) Yemen seferine iştirak etti ve gösterdiği başarıdan dolayı Emîr Rükneddin Baybars el-Hâcib tarafından Memlük kuvvetleri şehre girmeden önce anlaşma yapmak üzere Taiz şehrine gönderildi. Onun katıldığı son askerî harekât 737-738'de (1337) Ermeniler'e karşı gerçekleştirilen seferdir. Yûsufî Kahire'de vefat etti. Kültürlü, mürüvet ve asabiyet sahibi bir kişi olduğu anlaşılan Yûsufî hem ulemâdan hem askerî sınıftan üst düzey insanlarla yakınlık kurmuş ve dostluklar geliştirmiştir. Güzel üslûbu ve kullandığı edebî sanatlarla tanınır. Makrîzî, Bedreddin el-Aynî ve İbn Tağrîberdî gibi tarihçiler eserlerini yazarken güvenilir buldukları Yûsufî'den faydalanmışlardır. Asker ve bürokratlara olan yakınlığı sayesinde devrindeki olaylar hakkın-

da ayrıntılı bilgi verir. Bunda diğer tarihçilerin ulaşamadığı belgelere, özel mâlûmata kolaylıkla ulaşmasının önemli rolü vardır.

Eserleri. 1. *Nüzhetü'n-nâzır fî sîreti'l-Meliki'n-Nâsır. Câmi'u sîreti'n-Nâsır Muhammed b. Qalavun, es-Sîretü'n-Nâsiriyye ve Târîhu Mûsâ b. Muḥammed el-Yûsufî* adlarıyla da anılır. el-Melikü'l-Mansûr Kalavun devriyle (1279-1290) başlayan ve Sultan Hasan b. Muhammed b. Kalavun'un ikinci saltanatına kadar (755/1354) gelen bir Memlûk tarihidir. On beş ciltlik eserin sadece küçük bir bölümü günümüze ulaşmış olup bu da uzun yıllar İbn Fazlullah el-Ömerî'nin *Mesâlikü'l-ebşâr fî memâlikü'l-emsâr* adlı eserinin içinde onun bir parçası gibi kalmıştır. Nihayet Josef Horowitz, Franz Rosenthal, Ulrich Wilhelm Haarmann ve Donald P. Little'in çalışmaları sonucunda Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Ayasofya, nr. 3434) mevcut *Mesâlikü'l-ebşâr*'ın 22. cildi içerisinde 733-738 (1332-1338) yıllarını ihtiva eden kısmın yazı ve muhteva bakımından farklılık arzettiği görülmüş ve Yûsufî'nin *Nüzhetü'n-nâzır*'ına ait olduğu tesbit edilen bu bölüm Ahmed Hutayt tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1406/1986). Yûsufî, Memlûk döneminde görülen tarih yazıcılığı üslûbunu takip ederek hadiseleri kronolojik sırayla anlattıktan sonra o yıllar içinde vefat edenlerin biyografisine de yer vermektedir. Ancak zaman zaman sebeplerini de zikrettiği hadiseleri arka arkaya yazabilmek için kronolojiyi gözetmeden anlattığı bölümler de vardır. Eserin kaynakları arasında müellifin şahsî müşahedeleri önemli bir yer tutar. Yûsufî bu müşahedelerini, "O gün orada ben de vardım; biz de onun yanında bulunuyorduk; olay benim de orada bulunduğum sırada meydana geldi" gibi cümlelerle ifade eder. İkinci kaynağı ise şifâhî rivayetlerdir. Yûsufî arkadaşları ve tanıdıklarından duyduğu rivayetleri aynen nakleder. Önemli devlet adamları, büyük kumandanlar, kadılar ve âlimlerden aktardığı bu rivayetlerin sahibini bazan ismen zikreder bazan da rivayet-

leri "güvenilir kişilerin bana anlattığına göre" sözleriyle kaydeder. Bu arada haberlerin kaynağını zikretmediği yerler de vardır. Seçili bir üslûp benimseyen müellif zaman zaman gramer hataları yapar. Bazan Ârâmîce, Türkçe ve Farsça kelimeler kullanır. Eserin en önemli yanlarından biri de diğer kaynaklarda yer almayan yazışmalara, tevkî' ve menşurlara yer verilmesidir. Dönemin tarihçileri Yûsufî'nin bu eserini takdir etmiş, el-Melikü'n-Nâsır dönemi için temel kaynak olarak kullanmış ve bazı bilgileri aynen eserlerine aktarmışlardır. Özellikle Makrîzî, İbn Hacer el-Askalânî ve Bedreddin el-Aynî eserlerinde *Nüzhetü'n-nâzır*'dan alıntılar yapmıştır. Eserin bazı eksik kısımları alıntılar sayesinde tesbit edilebilmektedir. 2. *Keşfü'l-kürûb fî ma'rifeti'l-ḥurûb*. Genellikle savaş sanatı ve orduyla ilgili olan eser on bölümden meydana gelmektedir. Eserde savaşa başlama, savaşı sonlandırma, sultanın korunması, takviye usulü, askere alma, askerlerde bulunması gereken özellikler, atlar, muhasara ve hücumlarla ilgili hususlar anlatılmaktadır. *Dârü'l-kütübi'l-Misriyye*'de kayıtlı olan eser (nr. 210) Memlûk döneminde kaleme alınan harp sanatı ve atçılıkla (fûrûsiyye) ilgili önemli çalışmalardan biridir. Yûsufî ayrıca İbn Seyyidünnâs'ın Hz. Peygamber'le ashabının methine dair yazdıklarını ihtisar ettiğini söyler (*Nüzhetü'n-nâzır*, neşredenin girişi, s. 52).

BİBLİYOGRAFYA :

Yûsufî, *Nüzhetü'n-nâzır fî sîreti'l-Meliki'n-Nâsır* (nşr. Ahmed Hutayt), Beyrut 1406/1986, neşredenin girişi, s. 5-60; Baybars, *Zübdetü'l-fikre fî târîhi'l-hicre* (nşr. D. S. Richards), Beyrut 1998, s. 373-374; Ebü'l-Fidâ, *el-Muḥtaşar fî ahbâri'l-beşer* (nşr. Mahmûd Deyyûb), Beyrut 1417/1997, II, 381-388, 418-422, 441-442, 476; Safedî, *A'yânü'l-âşr* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1410/1990, III, 294-295; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 381; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1947-1948; *İzâhu'l-meknûn*, II, 365; Brockelmann, *GAL*, II, 135; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 479-480; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 886; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-ʿArabî ve'l-mü'errihûn*, Beyrut 1990, III, 217-218; D. P. Little, "The Recovery of a Lost Source for Bahri Mamlûk History: al-Yûsufî's Nuzhat al-Nâzır Fî Sirat al-Malik al-Nâsır", *JAOS*, XCIV/1 (1974), s. 42-54.

MUSTAFA KILIÇ

Yûşa tepesinde Yûşa'n kabri olduğu kabul edilen mezar ve kitabesi – Anadolukavağı / İstanbul

YÜŞA'

(يوشع)

Hız. Mûsâ'dan sonra peygamberlik yapan Beni İsrâil peygamberi.

Yûşa' (Yeşu) kelimesinin İbrânîce aslı, "Tanrı kurtuluştur" veya "Tanrı kurtarıcı" anlamına gelen Yehoşua'dır (Yeoşua). Tevrat'a göre aslı Hoşea olan bu isim (Sayılar, 13/8; Tesniye, 32/44) Mûsâ tarafından Yehoşua olarak değiştirilmiş (Sayılar, 13/16), zamanla Yeşua biçiminde kısaltılmış (*Catholicisme*, VI, 1034), Arapça'ya da Yûşa' diye geçmiştir (Cevâlfîkî, s. 644). Yeşu, İsrâiloğulları'nın on iki kabilesinden biri olan ve Yûsuf'un oğlu Efraim'in adını taşıyan kabilenin lideri (Sayılar, 13/8) Elishama'nın oğlu Nûn'un oğludur (I. Tarihler, 7/26-27). Önceleri Mûsâ'nın yardımcılığını yapmış, ondan sonra da İsrâiloğulları'nın başına geçmiştir. Tevrat ondan "Mûsâ'nın hizmetçisi, genç adam" diye bahseder (Çıkış, 33/11).

Yeşu ilk defa, Mûsâ önderliğinde İsrâiloğulları'nın Mısır'dan çıkışını takiben Sin çölündeki Refidim'e gelmeleri sırasında tarih sahnesine çıkar. Refidim'de İsrâiloğulları ile savaşılan Amalek'e (Amâlika) karşı Mûsâ, Yeşu'yu görevlendirmiş ve Yeşu Amalek'i yenmiştir (Çıkış, 17/8-14). Tevrat'ta daha sonra Yeşu sık sık Mûsâ ile beraber zikredilir. İsrâiloğulları altından buzağı yaparak ona taptıkları sırada Yeşu, Mûsâ ile birlikte Sînâ dağındadır ve dağından beraber dönerler (Çıkış, 24/13; 32/17). Yeşu toplanma çadırınının (Ohel, Mişkan) güvenliğinden sorumludur; Mûsâ ile birlikte çadıra girer, Mûsâ çadırdan ayrılınca da o çadırı terketmez (Çıkış, 33/11). Arz-ı mev'ûda keşif için gönderilen ve her kabileden birer kişi seçilerek oluşturulan topluluk arasında Efraim kabilesini temsilen kırk yaşındaki Yeşu da vardır. Yeşu, Yahuda soyunun (sıbt) temsilcisi Yefunne oğlu Kaleb ile birlikte bu topraklara girmeleri için İsrâiloğulları'nı ikna etmeye çalışır (Sayılar, 14/6-9; Yeşu, 14/7). Ancak arz-ı mev'ûda girmesine dair ilâhî emre karşı çıkan kavmi tarafından taşlanır; daha sonra da vebaya yakalanır, bu hastalıktan ilâhî inâyetle kurtulur, imanı ve bağlılığı sayesinde arz-ı mev'ûda girmekle mükâfatlandırılır. İsrâiloğulları'ndan Nûn oğlu Yeşu ve Yefunne oğlu Kaleb dışındakilerle yirmi yaşında ve daha yukarı yaşlarda bulunanlar oraya giremez (Sayılar, 14/10, 30, 38).